

2. Дзоло Д. Демократия и сложность: реалистичный подход / Д. Дзоло; пер. с англ. А. А.Калинина (предисловие, гл. I-IV), Н. В. Эдельман (гл. V, заключение), М. А. Юсима (предисловие к русскому изданию); Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 320 с.
3. Цокур Є. Г. Роль громадянського суспільства у процесі легітимації політичної влади [Електронний ресурс] / Є. Г. Цокур // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / гол. ред.: М. І. Михальченко; Українська акад. політ. наук, Поліщук. – Київ: Укр. центр політ. менеджменту. – Вип.19. – 2010. – С. 137-144.
4. Фисун А. А. Демократия, неопатримонализм и глобальные трансформации: Монография / А. А. Фисун. – Харьков: Константа, 2006. – С. 11-133.
5. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність / П. Розанвалон; пер. з фр. Є. Марічева. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 287 с.
6. Aragón J. Political Legitimacy and Democracy / J. Aragón // K. Warren (Ed.). – Encyclopedia of Campaigns, Elections and Electoral Behavior. – 2008. – P. 520-522.
7. Арендт Х. О насилии / Х. Арендт; пер. с англ. Г. М. Дашевского – М.: Новое издательство, 2014. – 148 с.
8. Основи демократії: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; За заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Академія педагогічних наук України; Укр.-канад. проект «Розбудова демократії», Ін-т вищої освіти. – Вид. 2-ге, стереотипне. – К.: Вид-во «Ай Бі», 2004. – С. 19-66.

УДК 394:321.014(477-04)

Работягова І. В., Кисельова В. А.

Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна

ГЕТЕРОГЕННІСТЬ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ГАБІТУСУ НА ПРИКЛАДІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ СЛОВ'ЯНСЬКА: МЕТОДОЛОГІЧНІ РАМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досліджується можливість застосування структуралістської методології, зокрема концепції габітусу, для аналізу україно-російського збройного конфлікту. На прикладі військових подій у Слов'янську протягом квітня-липня 2014 року показана гетерогенність пострадянського габітусу. Також цей феномен розглядається з точки зору передумови та невід'ємної складової сучасного гібридного збройного конфлікту.

Ключові слова: *україно-російський збройний конфлікт, пострадянський габітус, гібридна війна, методологія.*

Работягова И. В., Киселева В. А.

ГЕТЕРОГЕННОСТЬ ПОСТСОВЕТСКОГО ГАБИТУСА НА ПРИМЕРЕ ВООРУЖЕННОГО КОНФЛИКТА В СЛАВЯНСКЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ РАМКИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Исследуется возможность использования структуралистской методологии, в частности концепции габитуса, для анализа украино-росийского вооруженного конфликта. На примере военных событий в Славянске в течение апреля-июля 2014 года показана гетерогенность постсоветского габитуса. Также данный феномен рассматривается с точки зрения предпосылки и неотъемлимой составляющей современного гибридного вооруженного конфликта.

Ключевые слова: *украино-росийский вооруженный конфликт, постсоветский габитус, гибридная война, методология.*

Rabotyagova I. V., Kyselova V. A.

POST-SOVIET HABITUS' HETEROGENEITY ON THE EXAMPLE OF SLOVIANSK ARMED CONFLICT: METHODOLOGICAL FRAMEWORK OF RESEARCH

The article explores an opportunity to apply the methodology of structuralism, especially habitus concept, to Ukrainian-Russian armed conflict analyses. On the example of Sloviansk war events during April-July 2014 the heterogeneity of Post-Soviet habitus is shown. Such phenomenon is also considered as being a precondition and an integrated part of modern hybrid war conflict.

Key words: Ukrainian-Russian armed conflict, Post-Soviet habitus, hybrid war, methodology

Події квітня-липня 2014 року в Україні можна охарактеризувати як завершення ненасильницької стадії україно-російського конфлікту (що тривала протягом лютого-березня: «мирний» референдум за приєднання Криму до Росії, мітинги в Донецьку, Харкові та Луганську прихильників федералізації, «безкровне» проголошення Донецької та Луганської «народних республік») та початок його безпосередньо збройного етапу. Ключове місце в цьому періоді займають воєнні події в місті Слов'янськ Донецької області.

Фактично саме Слов'янськ став першою українською територією, де була встановлена влада озброєних ополченців [1]. Також це місто виявилось першим, де через два місяці була відновлена українська влада [2]. Первісна масова підтримка бойовиків мешканцями міста, тією же мірою як і після нетривалого проміжку часу їх контрастно позитивне ставлення до української армії, тобто кардинальні зміни політичних уподобань, є важливим явищем для дослідження. Цей феномен став основою запуску збройного повстання на Донбасі, тому ідентифікація й аналіз його головних складових і характеристик здатні не лише надати глибше розуміння поточних подій конфлікту, але й випрацювати підходи для запобігання виникнення подібних «вибухонебезпечних» точок на інших територіях України.

Розглядаючи підходи до визначення причин збройного протистояння на сході України, у цілому можна виділити три напрямки аналізу, поширені в дослідницькому колі. Представники першого напрямку збройні дії на Донбасі пояснюють переважно військовою агресією Росії, характеризуючи україно-російський конфлікт як штучно інспірований зовнішніми факторами, зокрема для реалізації російських геополітичних інтересів (Ю. Мацієвський, А. Мотиль, Т. Кузьо, Д. Марплс) [3, 4, 5]. Друга група дослідників робить акцент на

виключно внутрішньо українських, структурних передумовах збройного повстання: особлива політична культура, ідентичність Донбасу, фрагментація держави, низька легітимність центральної влади на момент початку конфлікту (С. Куделя, І. Качановський, Р. Саква) [6, 7]. Представники третього напрямку пропонують дещо збалансований аналіз, враховуючи як зовнішні, так і внутрішні фактори збройного конфлікту (А. Умланд) [8].

Тим не менш, запропоновані перспективи аналізу не пояснюють деякі суперечливі аспекти подій конфлікту. Наприклад, якщо виходити лише з внутрішньої «проросійської» специфіки регіонів як стимулу для сепаратистських настроїв, неможливо пояснити, чому сценарій «ДНР/ЛНР» не вдалося реалізувати в не менш «проросійських» Харкові чи Одесі. Більше того, наявні концепції розглядають аспект особливого контексту ведення військових дій ХХІ століття *post hoc*, не фокусуючись на умовах, першопричинах їхнього виникнення, таких як у першу чергу протиріччя серед ідентичностей, габітусів.

Мета статті полягає передусім у тому, щоби запропонувати додаткові методологічні рамки для вивчення україно-російського конфлікту. Основне завдання – продемонструвати, яким чином внутрішні структурні протиріччя, а саме гетерогенність пострадянського габітусу, зробили можливим ефективний вплив зовнішніх факторів у збройному конфлікті на Донбасі, тобто створили необхідні умови для реалізації стратегій гібридної війни. Таки чином, **об'єкт** цього дослідження – це саме гетерогенність пострадянського габітусу. Тоді **предмет** дослідження становлять події збройного конфлікту Слов'янська квітня-липня 2014 року.

Операціоналізація дослідницьких змінних виглядає таким чином. Залежною змінною (*dependant variable*) виступає

інституційний вимір пострадянського габітусу. У свою чергу незалежні змінні (*independent variables*) – це феномени габітусу, а також гібридної війни.

Термін «габітус» походить від латинського слова *«habeo»*, що в перекладі означає мати, володіти. Латинський словар також визначає габітус як природу, стан, умову, передиспозицію [9, с. 246]. Широкому застосуванню концепту габітусу в соціальних науках ми завдячуємо французькому соціологу П. Бурд'є, який у власній теорії об'єднав структуралістську та конструктивістську парадигми. Вчений визначає габітус як «систематизовані моделі сприйняття та оцінювання, а також когнітивні й оцінювальні структури, що є результатом тривалого досвіду суб'єкта, та обумовлені певною соціальною позицією» [10, с. 143]. Цей феномен виникає внаслідок відтворення соціальних практик протягом довгого часу й, таким чином, фактично становить світоглядні рамки, які обмежують та спрямовують сприйняття й найголовніше – інтерпретацію, – соціальних явищ індивідами. «Складаючи внутрішній досвід, ... габітус забезпечує активну присутність минулого досвіду, який, існуючи ... у вигляді схем сприйняття, мислення й дії, надає більш переконливу гарантію тотожності й сталості практик у часі, аніж усі формальні правила та явним чином сформульовані норми» [11].

Поняття габітусу близьке за змістом, але й водночас набагато ширше за поняття ідентичності, що передбачає лише соціокультурні (у тому числі й етнічні) характеристики. У той же час цей термін точніший і за концепцію менталітету, оскільки враховує не просто розходження в культурних традиціях, але в цілому різницю в первісних соціальних умовах. Використання габітусу, наприклад, здатне пояснити, чому достатня кількість російськомовного населення Донбасу підтримала проукраїнську сторону. Цікаві результати, що ілюструють цю ситуацію, наводить «Washington Post» [12] (видання здійснило порівняльне дослідження ставлення до таких політичних особистостей як Ленін, Порошенко, Путін і Обама в Криму та на сході України).

Габітус, використовуючи твердження Г. Дерлуг'яна, складається з кожних «мікроскопічних згусточків людського ґрунту», «міриад непомітних побутових мікроевзаємодій», починаючи від «дворових доміношників та кумоньок, які пліткують»,

закінчуючи «структурами напівлегального блату та чорного ринку» [13, с. 93]. «Самі по собі класові й національні ідентичності занадто макроскопічні, аби створювати спрямовану соціальну дію. Силу їм надають мобілізовані ідентичності та мережі взаємопідтримки, що склались та регулярно практикуються на менш абстрактних рівнях соціальної взаємодії» [13, с. 93]. Так, саме апеляція до цінностей і практик, що притаманні великим соціальним групам, забезпечила масову підтримку збройного повстання в Слов'янську під час його первісного етапу, що також підкреслюють і українські дослідники [14]. Іншими словами, подібна тактика виявилась успішною, тому що задіяла, активізувала так званий пострадянський габітус.

Оскільки незалежна українська держава існує протягом досить нетривалого часу, більша частина практик, успадкованих від попередньої радянської історичної епохи, продовжує автоматично відтворюватися, що, власне, ми й розуміємо під поняттям пострадянський габітус. П. Бурд'є називає подібне явище гістерезисом або відставанням габітусу, коли «агент як і раніше відтворює старі соціальні відносини через певний час після того, як вони змінилися (чи агент зайняв іншу позицію в них)» [15]. Аналогічні тенденції характерні не лише для української держави. Наприклад, П. Штомпка, досліджуючи посткомуністичні трансформації, виділяє схоже відставання габітусу в якості провідної риси соціальної зміни як травми в цілому для пострадянського простору [16].

Мабуть, найбільш слабе місце концепції габітусу полягає у складності його емпіричного аналізу, оскільки це поняття, використовуючи характеристики інститутів Д. Норта та Б. Вейнгаста, – це «форми взаємодії, які регулюють та обмежують взаємовідносини між індивідами» [17, с. 17]. А такі форми містять як зафіксовані закони, формальні суспільні договори, так і неформальні норми поведінки, уявлення про світ загалом, що ніде не закріплюються. Тому в якості індикаторів, здатних вказати на наявність пострадянського габітусу, ми виділяємо гіпотетичні маркери «пострадянськості», які будуть досліджені нами в подальшому за допомогою інтерв'ю з мешканцями Слов'янська. До таких маркерів (які переважно становлять сферу політичної культури) відносяться в першу чергу електоральні вподобання, оцінка подій Євромайдану, геополітичні орієнтації,

ставлення до процесу декомунізації, ставлення до національних українських героїв та свят, практики дозвілля та ін. Цей перелік не є вичерпним, він буде доповнений та перевірений під час емпіричного дослідження.

Нарешті друга важлива складова методології нашого аналізу – це концепція гібридної війни, а саме аналіз умов, найбільш ефективних для ведення такого типу військових дій. Специфіка сучасних гібридних воєн полягає найперше в тому, що акцент військових дій переміщується з міждержавної на внутрішньодержавну арену, і боротьба ведеться за «легітимність та вплив на відповідне населення» [18]. Тенденцію до інтеріоризації збройних дій можна простежити на прикладі результатів досліджень у рамках Uppsala Conflict Data Program: з-поміж 121 конфліктів за період часу з 1989 до 2005 року, 90 – були внутрішньодержавними, 24 – інтернаціоналізованими внутрішньодержавними, і лише 7 – міждержавними [19].

Р. Борум у статті «Сім стовпів малої війни» розглядає базові елементи протестних рухів, що можуть трансформуватись у збройні повстанські конфлікти, які сьогодні використовуються в якості провідних знарядь гібридних воєн [20]. Це сила зростаючих сподівань, сила невдахи, сила спритності й стрімкості, сила народу, сила опору, сила приналежності (причетності) та сила безпеки. Як бачимо, із них лише дві ознаки мають відношення до безпосередньої тактики спротиву (сила спритності й стрімкості, сила опору). Тоді як решта п'ять – це своєрідні джерела мобілізації протестних настроїв, що мають повністю структурне походження. Наприклад, сила зростаючих сподівань, основу якої складає експлуатація відчуття соціальної несправедливості (що в свою чергу спирається на невдоволеність функціонуванням конкретних інститутів). Або сила приналежності (причетності), що взагалі має пряме посилення на загальноприйняте розуміння, погляду на світ, а отже – габітусу.

Тобто, аналізуючи український контекст, можна виділити гетерогенність пострадянського габітусу, або його багаторівневість та неоднорідність внаслідок соціальних протиріч, в якості «сприятливого ґрунту» для збройних конфліктів. І, на наш погляд, саме місто Слов'янськ становить найбільш яскравий приклад утілення такої гетерогенності.

Таким чином, сучасні збройні конфлікти – це в першу чергу війни серед населення. І війна на сході України наочно це підтверджує. Із нашої точки зору, пояснення причин збройного конфлікту в Слов'янську квітня-липня 2014 року за допомогою структуралістської перспективи аналізу здатне сприяти не лише повнішому розумінню україно-російського конфлікту, але й загалом запропонувати можливі шляхи дослідження сучасних гібридних воєн, оскільки такий підхід інтегрує як прикладні концепції військової тактики, так і теоретичний соціологічний аналіз. Окрім цього, такі методологічні рамки дослідження можуть стати й індикатором для виявлення передумов майбутніх протестних рухів та збройних конфліктів. Тим не менш, наразі концепт пострадянського габітусу потребує ретельної емпіричної перевірки, за допомогою якої стане можливим більш чітко визначення методологічних термінів та гіпотез.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цукерман Д. Как начиналась война. Захват Славянска [Електронний ресурс] / Д. Цукерман. – Режим доступу: <http://vlada.io/kak-nachinalas-voyna-zahvat-slavyanska/>
2. Соколов С. Славянск: хроники оккупации и свободы [Електронний ресурс] / С. Соколов. – Режим доступу: <http://nv.ua/project/sloviansk-year-of-freedom.html>
3. Мациевский Ю. Ограничения аргумента: дискуссия об источниках «восстания» на Донбассе [Електронний ресурс] / Ю. Мациевский. – Режим доступу: http://www.ponarseurasia.org/ru/article_20141124_Matsiyevsky
4. Мотыль А. Проигрышное положение России на Донбассе [Електронний ресурс] / А. Мотыль. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/blogs/52438-proigryshnoe-polozhenie-rossii-na-donbasse.htm>
5. Kuzio T. The origins of peace, non-violence and conflict in Ukraine [Електронний ресурс] / Т. Kuzio. – Режим доступу: <http://www.e-ir.info/2015/04/01/the-origins-of-peace-non-violence-and-conflict-in-ukraine/>
6. Куделя С. Донбасский разлом [Електронний ресурс] / С. Куделя. – Режим доступу: http://www.counter-point.org/wp-content/uploads/2015/08/kudelia_counterpoint1.pdf
7. Kudelia S. Review on Richard Sakwa's book: Frontline Ukraine [Електронний ресурс] / S. Kudelia. – Режим доступу: https://www.academia.edu/10744588/Review_of_Richard_Sakwas_Frontline_Ukraine_Crisis_in_the_Borderlands
8. Умланд А. В защиту конспирологии: ответ Сергею Куделе на его анти-политический анализ «гибридной войны» в Восточной Украине [Електронний ресурс] / А. Умланд. –

- Режим доступу: http://www.ponarseurasia.org/ru/article_20141226_Kedelia
9. Cassell's Latin dictionary: Latin-English and English-Latin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://archive.org/stream/cassellslatindic00marc#page/n7/mode/2up>
 10. Бурдые П. Социальное пространство и символическая власть [Електронний ресурс] / П. Бурдые. – Режим доступу: https://www.hse.ru/data/157/314/1234/2_2_3Bourd.pdf
 11. Шматко Н. «Габитус» в структуре социологической теории [Електронний ресурс] / Н. Шматко // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Т. 1, № 2. – С. 60-70. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/data/106/743/1231/005Shmatko.pdf>
 12. Toal G. How popular are Putin and Obama in Crimea? [Електронний ресурс] / G. Toal, J. O'Loughlin. – Режим доступу: <https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/01/22/how-popular-are-putin-and-obama-in-crimea-and-eastern-ukraine/>
 13. Дерлугьян Г. Адепт Бурдые на Кавказе / Г. Дерлугьян. – М.: Территория будущего, 2010. – 560 с.
 14. Куделя С. Внутренние источники вооруженного конфликта на Донбассе [Електронний ресурс] / С. Куделя. – Режим доступу: http://www.ponarseurasia.org/ru/memo/201309_Kudelia
 15. Леденева А. Вступительная статья [Електронний ресурс] // сост. А. В. Леденева. Современная социальная теория: Бурдые, Гидденс, Хабермас. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/945844/>
 16. Штомпка П. Социальное изменение как травма [Електронний ресурс] / П. Штомпка. – Режим доступу: <http://politprikklad.net.ru/files/Shtompka-Trauma.pdf>
 17. Норт Д. Концептуальный подход к объяснению истории человечества [Електронний ресурс] / Д. Норт, Б. Вейнгагст. – Режим доступу: <http://www.research.by/webroot/delivery/files/2007n1r01.pdf>
 18. Doctrine for the Armed Forces of the United States [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp1%282007%29.pdf>
 19. UCDP Peace agreement database [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/ucdp_peace_agreement_dataset/
 20. Borum R. Seven pillars of small war power [Електронний ресурс] / R. Borum. – Режим доступу: http://works.bepress.com/andy_borum/50/

УДК 323.326:321.02

Воробйова Т.Л.

Донецкий национальный университет

РОЛЬ ЕЛИТНЫХ ГРУП У ПРОЦЕССИ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРОТЕСТНОГО ПОТЕНЦИАЛУ У МАСОВУ МОБИЛИЗАЦИЮ В УКРАИНИ

Політичні події 2013–2014 рр. в Україні свідчать про актуальність проблеми протесту як складової політичного процесу та необхідність її вивчення задля можливості регуляції та запобігання негативних наслідків. Розглянуто механізм та фактори, що визначають перехід від психологічних показників протестного потенціалу безпосередньо до дії, визначено роль еліти у цьому процесі. Для розуміння місця елітних груп у механізмі політичного протесту запропоновано динаміку їхнього формування у період незалежності України та вплив на настрої громадян. Виділено декілька етапів, які розкривають форми утворення політичної та економічної верхівки, цілі та способи їхньої взаємодії як зовнішні фактори, що стимулюють або, навпаки, блокують протестний потенціал.

Ключові слова: політичний протест, протестний потенціал, політична еліта, економічна еліта, бізнес-групи.